

Tillbaka till 1700-talet

Drottningholmsteatern är världens bäst bevarade 1700-talsteater. Kulturvärden har följt arbetet med att konservera tidsandan i fastigheten så att besökarna får en känsla av att kliva rakt in i 1700-talet.

TEXT *Erika Volpe* BILD *Melker Dahlstrand*

Sedan 2004 pågår en restaurering och konservering av Drottningholms-teatern. Målerikonservator Carmen Romero är en av många skickliga hantverkare som anlitats av Statens fastighetsverk som förvaltar byggnaden.

Viktiga årtal vid Drottningholms slottsteater

1766 Nyinviqning av Carl Fredrik Adelcrantz' teater. Salongens ornament och dekorativa målningar är utförda av Jacques Adrien Masreliez. Balkongernas illusionsmålade dörrar i den främre delen och merparten av dekoren målades av målarmästare P. Hallongren.

1777 Gustav III disponerar Drottningholms slott med teater efter änkedrottningen Lovisa Ulrika. Runt teater-salongen finns 22 loger. De utrustades med öppna spisar och kakelugnar för att kunna fungera som bostäder för de teatersällskap som skulle uppföra skådespel som Gustav III ofta både skrivit, regisserat och själv framfört.

1791 Louis Jean Desprez kompletterar teatern, för Gustav III:s räkning, med en tillbyggnad av en salong. På 1800-talet kallas den déjeunersalongen.

1792 Gustav III mördas och teaterlivet stannar av.

1922 Återinviqning av teatern som återupptäckts av teaterhistorikern Agne Betjer föregående år.

1991 Drottningholmsteaterns unika salong med bevarade kulisser, näst intill ursprungliga scenmaskineri och ytskikt som tapeter och målade ytor, bidrar till att Drottningholms slottsområde utnämns till världsarv av UNESCO.

När man stiger in i den här tidskapseln doftar det 1700-tal

TEATERHISTORIKERN Agne Beijer är verksam vid Kungliga Biblioteket när han en vårvinterdag 1921 reser ut till Drottningholmsteatern. I sällskap har han två tjänstemän från Nationalmuseum, de är ute för att söka efter en karusellmålning av Elias Martin. Då gör Agne Beijer plötsligt en oväntad upptäckt. Väl inne i teatern, som under årtionden har fungerat som ett möbelupplag enligt Kungliga husgerådskammaren, finner han under tjocka dammlager en teaterscen. Agne Beijer berättade själv: »Gång på gång stötte vi i mörkret mot utskjutande träramar med underligt utskurna profiler«.

Det var kulisser vid det scengolv han just tagit sig fram på. Blottlagd blev en i princip helt intakt 1700-talsteater som med hela sitt maskineri och scenbilder stått oanvänd under större delen av

1800-talet. Allt som behövde förnyas var repen till kulissmaskineriet och belysningen som av säkerhetsskäl måste bytas ut. Ingen skulle nu våga låta brinnande vaxljus få lysa upp teatern som på Gustav III:s tid.

Teatern förvaltas i dag, liksom hela slottsanläggningen, av Statens fastighetsverk som sedan november 2004 låtit den 4 000 kvadratmeter stora teaterbyggnadens interiörer genomgå varsamt underhåll och konservering. En serie rum har setts över varje år. Under 2010 pågår den rådande etapp 7 som inkluderar plan tre i loghuset bakom scenrummet.

SOLLJUSET ARTIKULERAR det framskjutande mittpartiet i Drottningholmsteaterns entréfasad som renoverades senast 1994. Den ljusa guldockerputsens kontrasterar iögonfallande mot den blå himlen. Vi stiger in i ett förmak och reser omedelbart bakåt i tiden.

– Drottningholmsteatern är en väldigt speciell rokokoteater eftersom ytskikten till stor del är i original, säger teaterns vd Per Forsström stolt.

Sveriges första fristående teaterbyggnad uppfördes i Drottningholms barockträdgård 1752 efter ritningar av Carl Fredrik Adelcrantz. Den andra uppfördes på samma plats som den nuvarande slottsteatern 1754–55.

– Det är inte helt klarlagt vem som var arkitekt, men C.F. Adelcrantz var involverad i ombyggnaderna som pågick

fram till dess att teatern brann ned på Lovisadagen 25 augusti 1762, berättar slottsarkitekten Erland Montgomery.

Tittar man på dagens Drottningholmsteater, från 1766, ser huset trots sitt valmade mansardtak mer ut som en kasern eller en nyttobyggnad. Teatern, som byggdes med medel ur kungens handkassa och C.F. Adelcrantz egna kapital, gjordes enkel. Men med skickliga dekoratörers hjälp skapades magi. Slottsteatern byggdes som en tom träkonstruktion av korsvirke med revertering, med murverk enbart vid skorstenar och proscenium, och vilade delvis på den ursprungliga grunden.

Teatersalongens mitt återfinns i prosceniets främre kant och själva scenrummet har ett djup på 20 meter. Ornamentik som pilasterbaser, kapitäl och papier-machédekoren tillverkades av bildhuggare Jacques Adrien Masreliez. Han målade även väggfältens ornamentik med marmoreringar i salongen.

Då änkedrottningen Lovisa Ulrika sålde slottsanläggningen till staten 1777 fick kung Gustav III full dispositionsrätt. Han antog utmaningen att föra ut det svenska språket till publiken och ställde sig själv i centrum av teaterlivet. När Gustav III mördas 1792 stannar dock teaterlivet av.

EFTER BEIJERS fantastiska upptäckt återinvigdes teatern 1922. Men innan dess fick slottsarkitekten Ivar Tengbom

T.h. Färdigkonserverad handmålad tapet med struktur. Ses i sin helhet nedan.

Nedan: Elias Martins Karusellmålning, som Agne Beijer sökte efter, hänger fortfarande på Drottningholmsteatern.

Enligt Marie Edman Franzén, teknisk förvaltare på Statens fastighetsverk, ska yttskiktet underhållas och konserveras för att bevaras i generationer framöver.

Hitta hit

Kollektivt: Tunnelbanan till Brommaplan. Ta sedan buss som passerar Drottningholm.

Med båt: Avresa från Stads-
husbron. Teaterbåt m/s Prins
Carl Philip anländer till
föreställningens början
(www.stromma.se).

Med bil: Från Brommaplan
mot Ekerö eller med färja
från Slagsta via Ekerö.

Läs mer på www.sfv.se och
www.dtm.se.

tillsammans med Agne Beijer i uppdrag att »ställa i ordning teatern«. Spåren efter förbättringsarbeten på 1800-talet avlägsnades från kamrar, loger och salong. Fallen puts lagades i, tak målades om och fönster kittades om. Hur genomarbetad metoden var vet vi inte, men den skiljer sig från det mer konserverande förhållningssätt som appliceras av Statens fastighetsverk i dag tillsammans med Drottningholms nuvarande slottsarkitekt Erland Montgomery.

– När man stiger in i den här tidskapseln doftar det 1700-tal. Det är ganska slitet och det finns en patina som vi försöker ta hand om vilket är väldigt svenskt. I andra länder värdesätter man formen medan vi här även värdesätter den slitna ytan, det bromsade åldrandet. Just 1700-talet behandlar vi med yttersta varsamhet, vilket innebär att vi

försöker konservera det översta skiktet. Restaureringar från 1800- och 1900-talet behandlar vi med respekt, vilket gör att vi värderar åtgärder beroende på vilken yta det handlar om.

Patina (slitage) som övergått i förfall utgör ett hot mot byggnadens överlevnad. Därför har det kartlagts och kännedomen om dess omfattning har legat till grund för de senaste årens arbeten med interiörerna. När en referensgrupp tillsattes 2004 utfördes praktiska försök att komma fram till i vilken mån de enskilda byggnadsdelarna bör renoveras eller konserveras. Då arbetena prövades i full skala, definierades till exempel hur fläckar på snickerier skulle behandlas.

– Skulle dessa fläckar på provrummets snickerier, som var retuscherade med mörknad oljefärg målade på 1900-talet, tas bort eller retuscheras

Skulle dessa fläckar rengöras eller skulle färgen i sig betraktas som patina?

T.v. Teaterns olika lager av ytskikt i arkitekt C.F. Adelcrantz' bostad.

T.h. Blomstergirland målad på väv som flyttats 1791.

T.v. Graffiti på dörren till orkesterlogen från 1700-talet.

T.h. Ommålning av fönstersnickerier väntar.

över, och skulle smutsen som gjorde att färgskiktet uppfattades som mörkt grått betraktas som patina? Vi bestämde oss för att retuscheringarna skulle tas bort, snickerierna torregjordes och då blev den tidigare mörkgrå kulören mer vitgrå. berättar Ewa Björdell, ansvarig målerikonserverator sedan första etappen 2004.

Denna pilotstudie, bland många andra, kom att ligga till grund för liknande frågeställningar under de fortsatta konserveringsarbetena. Målsättningen har varit att arbetena ska göras med minsta möjliga ingrepp i alla lägen.

Enligt Marie Edman Franzén, teknisk förvaltare vid SFV och projektledare för arbetena vid Drottningholmsteatern, är utgångspunkten att ytskiktet ska underhållas och konserveras för att bevaras i generationer framöver.

– Fönsternischerna och fönster-

snickerierna slits väldigt hårt av solljuset och nederbörd, så då har Riksantikvarieämbetet tillåtit att de målas om. Vi tillät att de målades fram till fodret med linoljafärg, men det finns ingen anledning att konservera det spackel som återstår från 1920-talet. Några tak är ommålade med limfärg. Det är det mest långtgående underhåll som vi har gjort, säger hon.

När ett konserveringsarbete inleds i ett rum på Drottningholmsteatern är det målarna som först tar sig an sina partier. Det kan handla om ilagning av tak och måleri av fönstersnickerier. Sedan tar målerikonserveratorerna vid och behandlar träfoder kring dörrar och golvsocklar efter behov, vilket kan innebära rengöring, konsolidering av lös färg, ilagning eller retuschering. Målerikonserveratorerna åtgärdar även skador på kakelugnar, öppna spisar och putsade

väggytor. Sist kommer papperskonserveratorn in för att göra en översyn och varsamt rengöra tapeten samt laga och/eller komplettera revor, skadade eller saknade partier.

BAKOM DEN DJUPA scenen ligger teaterns magnifika primadonneneloge. Kanske var det kring jul 1890 – men det finns de som vill datera besöket till så sent som på 1920-talet – som Ferdinand Boberg vid ett besök i primadonnenelogen kom att måla en akvarell där han dokumenterar logen i detalj. Rummets väggar är tapetserade med sömmade ark, handkolorerade trädmotiv med paradisafiglar i kulörta fjäderdräkter. Delar av en våd har lossnat från underlaget och vitmenad mur

Det är ett stycke tidningspapper lindat runtom ett chokladpapper!

blottas. Spiselkransens stiliga dekoration med rocaille i gotlandskalksten andas rokokoko. Genom en arkiverad förteckning vet vi att primadonnenlogens spis var en av de två »bättre huggna« utförd av Lars Hjortberg 1765. Den patina och det slitage som illustreras i akvarellen kan upplevas som angränsande till förfall, men märks inte längre.

Inne i primadonnenlogen har både tak, väggar och spis setts över under hösten 2010. Målerikonservatorerna har torrenjort den ornamenterade spiselkransen med svamp och spissockelns skadade delar har lagats i med kalkbruk. Vidare har den limfärgsmålade stucklisten vid takets hålkäl borstats ren. Originalfärg från dörren och snickerierna hade lossnat, och flagorna har fästs vid underlaget med ett speciellt ålderbeständigt akrylatlim, utvecklat av Riksantikvarieämbetet.

Den synnerligen välbevarade originaltapeten från 1700-talet har papperskonservator Helen Skinner med medhjälpare Ulrika Björkert konserverat.

– I primadonnenlogen har jag först borstat taklisten ren från damm och takfärgflagor med mjuk borste. Därefter har jag gått över tapeterna på snarlikt sätt. Jag har även använt mjuka så kallade sotsvampar för att avlägsna smuts. Defekter i lumpappen som jag upptäckt har jag låtit vara, eftersom de hör till tapetens ursprungliga utförande. De största skadorna på tapeterna var

revor och mindre hål, särskilt i två hörn där tapeten inte sitter fast i väggen eftersom stötar från människor och möbler skadat den. Skadorna lagades och förstärktes diskret medan hålen från tavelkrokarna lämnades orörda.

Målerikonservator Carmen Romero står i teatersalongen med utsträckta armar på en pall i stark belysning.

Hon når upp till den magnifika gråmalade papier-machéklädda konsol som i par bär upp en av balkongerna i den främre delen av salongen. Några av konsolerna som skadats när rekvisita burits in ska återuppbyggas. Hon skrapar försiktigt loss en tidigare lagning med ett redskap som ser ut att höra hemma hos tandhygienisten och får till slut fram en liten boll som hon vecklar ut. Det är ett stycke tidningspapper lindat runtomkring ett chokladpapper från Silva chokladfabrik. Pappersbollen ersätts av nyttillverkad pappersmassa, gjord på linnelump precis som det ursprungliga pappret. Slutligen återfår konsolen sin förlorade festong, vilket gör den till ett undantag i konserveringsstrategin som stakats ut av referensgruppen. I detta fall lägger man vikt vid formen och ersätter en saknad detalj för att inte oro betraktarens detaljsinne.

Utmed salongsväggarna har det sedan

lång tid tillbaka uppstått grå smutsfläckar efter publikens trevande händer i det försiktigt upplysta rummet. De har rengjorts och retuscherats över. För att kringgå nya nedsmutsningar har slottsarkitekten designat en handledare, som spänns fast mellan golvplankorna utan att använda skruv för att göra så liten inverkan som möjligt i den autentiska miljön.

I samband med en slitageutredning för trettio år sedan reducerades det redan ringa antalet visningstillfällen och scenrepetitionernas antal drogs ned. Personalen instrueras kontinuerligt i bevarandedisiplinen. Åtgärder har även inriktats mot att korta kablagedragningar vid tv-inspelningar genom nya eluttag.

Förhoppningsvis kommer teaterns ytskiktsbehandling att bestå i minst 50 år efter 2013–2014 då arbetena förväntas vara avslutade. På så sätt kommer vi i fortsättningen kunna ta del av föreställningar på en unik 1700-talsteater ute på Drottningholm. *

Arkitekt Ferdinand Boberg 1860–1945

Akvarellen som målats i teatern kan ha kommit till under en period då Ferdinand ingick i kretsen kring svågern Sven Scholander. Tillsammans med brodern Erik, Wilhelm Stenhammar, Knut Byström och Carl-Axel Nyström vistades de flitigt ute på Drottningholm särskilt under en jul på 1890-talet, där slottsarkitekten Axel Nyström hade en tjänstebostad i Långa raden. Den målning som visas här är en äldre reproduktion av Bobergs, var originalet finns är okänt.

*Carmen Romero
bearbetar en papier-
machékonsol med ett
verktyg som liknar
tandhygienistens och
finner en liten boll av
tidningspapper lindat
runtomkring ett
chokladpapper.*

